

Publikācija: lvportals.lv, 04.08.2023

Juriste Inga Bite

Jurista palīgs Harijs Samuels Bašs

“Zvērinātu advokātu birojs CersJurkāns” SIA

Kaitējuma kompensācija kriminālprocesā – kāda tā iespējama pašlaik?

2023. gada 31. jūlijā Valsts prezidents Edgars Rinkēvičs parakstīja vēstuli Ministru prezidentam A. K. Kariņam, kurā aicināja Ministru kabinetu piešķirt vienreizēju kompensāciju 50 000 eiro apmērā Jēkabpilī noslepkavotās sievietes bērniem.

Šāda Valsts prezidenta rīcība ir aktualizējusi vairākus ar tiesībām saistītus jautājumus: vai un kādas iespējas saņemt kaitējuma kompensāciju ir personām, kuras ir cietušas no vardarbīgiem un citiem noziedzīgiem nodarījumiem; vai esošais regulējums ir pietiekams un, ja nav, kādā veidā tas būtu labojams.

Raksta autori, detalizētāk neanalizējot Valsts prezidenta vēstulē ietverto aicinājumu, aplūkos personām pašlaik pieejamos tiesību aizsardzības līdzekļus un izvērtēs, vai tie atbilst mūsdienu tiesiskajai situācijai un tiesību sistēmai kopumā.

Kompensācijas pieprasīšana kriminālprocesā

Efektīvākais un izplatītākais veids, kā persona var kompensēt tai ar noziedzīgu nodarījumu radītu kaitējumu, ir iesaistīties kriminālprocesā cietušā statusā. Kriminālprocesa likuma 95. panta pirmā daļa paredz personai tiesības kļūt par cietušo kriminālprocesā, ja tai ar noziedzīgu nodarījumu radīts fizisks, mantisks vai morāls kaitējums.

Cietušā statusa piešķiršana rada personai tiesības pieteikt kaitējuma kompensāciju tādā apmērā, kādā tā uzskata par atbilstošu, lai ar nodarīto

kaitējumu samierinātos. Jānorāda, ka Kriminālprocesa likuma 95. panta trešā daļa paredz par cietušajiem atzīt arī personas tuviniekus, ja cietusī persona ir mirusi. Proti, taisnīgs noregulējums un kaitējuma kompensācijas saņemšana ir iespējama arī gadījumos, kad izdarītā nozieguma rezultātā persona tikusi nonāvēta.

Personai, kura kriminālprocesā ir atzīta par cietušo, ir tiesības saņemt vismaz daļu no pieprasītās kompensācijas, arī pirms lieta ir izskatīta tiesā un galējais nolēmums par personas atzīšanu par vainīgu ir stājies spēkā.

Likuma “Par valsts kompensāciju cietušajiem” 3. pants paredz, ka personas, kuras kriminālprocesā ir atzītas par cietušajiem un kuras ir cietušas no vardarbīgiem noziegumiem (piemēram, personas nāves, smagu vai vidēji smagu miesas bojājumu gadījumā), drīkst saņemt kompensāciju no valsts līdz piecām valstī noteiktajām minimālajām mēnešalgām (3100 eiro).

Turklāt, ņemot vērā piešķiramās kompensācijas salīdzinoši nelielo apmēru, šā likuma 2. panta otrajā daļā atsevišķi uzsvērts, ka šādas kompensācijas saņemšana neierobežo cietušās personas tiesības pieprasīt kompensāciju pilnā apmērā no vainīgās personas kriminālprocesa ietvaros vai celt pret atbildīgo personu civiltiesisku prasību vispārējās jurisdikcijas tiesā.

Līdz ar to kompensācija, kas paredzēta likumā “Par valsts kompensāciju cietušajiem”, būtu uztverama kā valsts mēģinājums sniegt nelielu, bet tūlītēju atbalstu cietušajai personai, vienlaikus neliekot šķēršļus vēlākiem prasījumiem pret vainīgo personu, kas jārealizē pašam cietušajam.

Kompensācijas pieprasīšana civiltiesiskā kārtā

Kaitējuma kompensācijas pieteikšana un daļēja vai pilnīga izmaksa kriminālprocesā neierobežo cietušā tiesības vēlāk vērsties pret vainīgo personu arī civiltiesiskā kārtā.

Kriminālprocesa likuma 350. panta trešā daļa cita starpā noteic: ja cietušais uzskata, ka ar kompensāciju nav atlīdzināts viss radītais kaitējums, viņam ir tiesības prasīt tā atlīdzināšanu Civilprocesa likumā noteiktajā kārtībā, proti, ceļot prasību tiesā. Turklāt, vērsties tiesā, cietusī persona lielā mērā ir atbrīvota no savu tiesību aizskāruma pierādīšanas, jo saskaņā ar Civilprocesa likuma 96. panta trešo daļu tiesai, lemjot par celto prasību, ir obligāti jāņem vērā kriminālprocesā konstatētie un pierādītie fakti, tai skaitā tie, kas attiecas uz cietušajam radīto kaitējumu.

Tiesu praksē ir nostiprinājies kompensācijas apmērs (40 000 eiro), kuru persona var saņemt tuvinieka nāves gadījumā (*sk., piemēram, Senāta 2022. gada 30. jūnija spriedumu lietā Nr. SKC-41/2022; 2022. gada 26. oktobra spriedumu lietā Nr. SKC-646/2022*).

Ņemot vērā iepriekš minēto, secināms, ka patlaban esošais tiesiskais regulējums ir pietiekams un pastāvošā tiesu prakse ir atbilstoša, lai cietusi persona varētu saņemt samērīgu un taisnīgu kompensāciju par tai nodarīto kaitējumu.

Problēma ir tiesas procesa ilgums, kas civillietās ir vidēji no trim līdz pieciem gadiem, ja civillietā tiek skatīta visās instancēs.

Iepriekš aprakstītais regulējums attiecas uz gadījumiem, kad kaitējums personai ir nodarīts tikai vainīgās personas rīcības dēļ, respektīvi, uz gadījumiem, kad valsts savu obligāto pienākumu aizsargāt iedzīvotāju dzīvību un veselību ir pildījusi pienācīgi – likumam un tiesībām atbilstoši. Diemžēl, ņemot vērā publiski izskanējušo informāciju, to nevar attiecināt uz atbildīgo institūciju rīcību, lai novērstu slepkavību Jēkabpilī.

Vienlaikus Latvijā šobrīd ir spēkā vairāki normatīvie akti, kas nosaka valsts atbildību, ja tās reakcija uz notikušo tiesību aizskārumu nav bijusi atbilstoša.

Piemēram, Kriminālprocesā un administratīvo pārkāpumu lietvedībā nodarītā kaitējuma atlīdzināšanas likums paredz kompensāciju personām, kuru tiesības ir tikušas aizskartas, amatpersonām veicot kriminālprocesu vai administratīvā pārkāpuma procesu.

Patlaban šis likums paredz valsts atbildību tikai gadījumos, ja tiesību aizskārumš ir radīts tieši personai, kurai ir tiesības uz aizstāvību, nevis cietušajiem vai citiem procesa dalībniekiem.

Jāpaplašina cietušo personu interešu aizsardzība

Pastāvot likumdevēja gribai aktīvi rīkoties, būtu iespējams minētā likuma darbību paplašināt un attiecināt arī uz citām kriminālprocesā iesaistītajām personām, piemēram, cietušajiem, nosakot tiesības saņemt kompensāciju no valsts, ja tās iestāžu vai amatpersonu rīcība kriminālprocesā nav bijusi savlaicīga un ir novedusi pie personas tiesību aizskāruma. Turklāt šā likuma 13. pants jau šobrīd nosaka maksimālo kompensācijas apmēru līdz pat 145 000 eiro, tādējādi aptverot arī Valsts prezidenta vēstulē piedāvāto kompensācijas apmēru.

Izstrādājot šādus likuma grozījumus, būtu jāizvērtē, vai jebkāda valsts bezdarbība vai nesavlaicīga rīcība ir pamats valsts atbildībai, ievērojot, ka jau patlaban personai pastāv plašas iespējas panākt savu tiesību aizskāruma apmierinājumu, vēršoties tieši pret nodarījumā vainojamo personu.

Likumdevējam būtu jārod līdzsvars starp konstatētu amatpersonas vainu un valsts atbildību par to, jo amatpersonas no šādas atbildības ir atbrīvotas. Piemēram, Prokuratūras likuma 7. panta ceturtajā daļā ir noteikts: “Par zaudējumiem, kas radušies personai sakarā ar nelikumīgu vai nepamatotu prokurora rīcību vai lēmumu, prokurors nav mantiski atbildīgs. Likumā noteiktajos gadījumos zaudējumus atlīdzina valsts.”

Aplūkojot šobrīd spēkā esošos normatīvos aktus, secināms, ka pastāvošais regulējums ir pietiekams un atbilstošs, lai cietusī persona varētu pilnvērtīgi aizsargāt savas tiesības pret nodarījumā vainojamo personu. Tomēr diskutabls ir jautājums, vai Kaitējuma atlīdzināšanas likuma darbība nebūtu jāpaplašina saistībā ar cietušo personu interešu aizsardzību gadījumos, kad valsts – precīzāk, amatpersonas – acīmredzami nav izpildījusi tās pozitīvo pienākumu personu veselības un dzīvības aizsardzībā.

Saite uz raksta publikāciju:

<https://lvportals.lv/viedokli/353802-kaitejuma-kompensacija-kriminalprocesa-kada-ta-iespejama-paslaik-2023?fbclid=IwAR3ofXLn6hG8DY0FWicIUKWIMXgfUCHTWEZcE6WcEe7IOEelhBHs2UztH48>